

TIETEEN PÄIVÄ OIKEUDESSA¹

TARINOITA SIITÄ, KUINKA OIKEUTEEN PÄÄDYTÄÄN

Tutkija TJ oli jo parin vuoden ajan kuulut satunnaisia huhuja tuttavansa joutumisesta johonkin kärhämään väitöskirjansa vuoksi, mutta varsinaisesti TJ havahtui tilanteen vakavuuteen lukiessaan sanomalehdestä, että tutkija oli haastettu oikeuteen homoseksuaalisuutta käsittelevän väitöskirjansa vuoksi. Koska TJ oli itse juuri tuttavansa tavoin tekemässä väitöskirjaa homoseksuaalisuudesta, ja toisaalta joutunut mielestään väärin siteeratuksi tutkijana ja sen myötä julkisen ajolahdin kohteeksi, oikeudenkäynti tuntui monin tavoin (liiankin) ajankohtaiselta.² Erityisesti TJ oli järkyttynyt siitä, että tutkijalta vaadittiin tuomion myötä satojen tuhansien markkojen vahingonkorvauksia sekä, ennen kaikkea, väitöskirjan tuhoamista ja siten tutkijan vuosien työn tulosten mitätöintiä. TJ päätti lähteä seuraamaan oikeudenkäyntiä paikan päälle.

Tutkija JV:kin luki tulevasta oikeudenkäynnistä sanomalehdestä muutamaa viikkoa ennen sen käymistä. JV oli ollut muutama vuotta aikaisemmin oikeuteen haastetun kanssa samassa työryhmässä sosiologipäivillä, joten hän tiesi suurin piirtein mistä väitöskirjassa oli kyse. Osa heidän tutkimusaineistoistaan oli samantyyppisiä, tämän päivän asiantuntijoiden kirjoittamia tekstejä. Molemmat olivat sosiologeja. Hänen ensimmäinen ajatuksensa oli: voiko joku haastaa minut oikeuteen, jos ei pidä tavasta jolla asetan hänen tekstinsä uuteen kontekstiin? Muutamaa päivää ennen oikeudenkäyntiä JV kuuli toiselta kollegaltaan, että tätä uhkasi syyte kirjoituksesta, jossa hän oli analysoinut julkisuuden henkilön teoksia.

JV ja TJ tapasivat oikeustalon aulassa ennen oikeudenkäyntiä. He hämmästyivät huomattavasti oivansa ainoat paikalla olevat tutkijat. Keskustellessaan ennen oikeudenkäyntiä keskenään ja kollegoidensa kanssa he olivat jo ihmetelleet sitä, miksi yliopistolla ei näytä herättävän mitään intohimoja se, että

tutkija haastetaan väitöskirjassaan esittämistään asioista oikeuteen. Kumpikaan ei ollut lukenut huolellisesti sosiologin väitöskirjaa ennen oikeudenkäyntiä, joten kummallakaan ei ollut mitään muistikuvaa siitä, mikä oikeusjutun nostaneen psykiatrin rooli väitöskirjassa oli. JV:n ja TJ:n sympatiat painotuivat ennen oikeudenkäynnin alkua sosiologin, tutun kollegan puolelle. Myös todistajat 1 ja 2, vastaväittäjät, olivat heille kollegoina tuttuja. Mutta sitä, mistä oikeudessa tultaisiin keskustelemaan, sitä he eivät osanneet ennakoita. Kaikki tuntui jotenkin omituiselta.

Oikeuteen nyt haastettu sosiologi oli saanut vuonna 1995 Weilin+Göösiltä lausuntopyyntönsä seksuaalisia vähemmistöjä koskevasta artikkelikäsitteilykirjoituksesta, joka oli tarkoitettu julkaistavaksi *Suomalainen lääkärikeskus* -nimisessä teoksessa. Luettuaan tekstin sosiologi hermostui: kuinka kukaan aikaansa seuraava psykiatri voi kirjoittaa homoseksuaalisuudesta tällä tavalla! Hän kirjoitti kustantajalle hyvin kriittisen lausunnon, jossa hän suositteli psykiatrin artikkelin korvaamista asiantuntevammalla tekstillä. Jos taas artikkeli julkaistaisiin sellaisenaan, hän tulisi käyttämään sitä väitöskirjassaan esimerkkinä homoseksuaalisuuteen kohdistuvista psykiatrisista ennakkoluuloista.

Psykiatri kirjoitti jaksossa *Psykoanalyttinen näkemys seksuaalisuudesta* mm. seuraavasti:

Psykoanalyttinen näkemys määrittelee normaalin seksuaalisuuden genitaaliseksi seksuaalisuudeksi, jonka keskeisenä tavoitteena on purkautuminen heteroseksuaalisessa sukupuoliyhdynnässä. (—) Psykoanalyttinen teoria määrittelee perverssiksi kaiken sellaisen seksuaalisen käyttäytymisen, jossa orgasmi saavutetaan muussa kuin he-

teroseksuaalisessa yhdynnässä. Tämän näkemyksen mukaan siis mm. homoseksuaalisuus ja eläimiin tai lapsiin kohdistuva seksuaalisuus olisivat seksuaalisia kohdehäiriöitä, koska niissä sukupuolijäsen on normaalia poikkeava. (S. 397)³

Psykiatri totesi myös, että ”Perversio on myös määritelty sellaiseksi seksuaalikäytökseksi, jossa seksuaalisuus toimii pääasiassa vihan välineenä sukupuolisen halun kohdetta kohtaan” (s. 397). Jaksossa *Psykoanalyttinen teoria ja homoseksuaalisuus* hän kirjoitti samasta aiheesta:

Homoseksuaalisuuteen ja heteroseksuaalisuuteen kohdistuneen tieteellisen tutkimuksen perusteella on todettu, että mikäli perversio määritellään vihaan ja nöyryytykseen perustuvaksi seksuaalisuudeksi, ei homoseksuaalisuutta suinkaan voida pitää yksioikoisesti perverssinä. (S. 397)

Kustantaja välitti sosiologille psykiatrikirjoittajan vastauksen, jossa tämä totesi ”kirjoittaneensa asioista siten, kuin ne esitetään maamme lääketieteellisissä tiedekunnissa annettavassa lääkäri- ja psykiatrikoulutuksessa”. Hän totesi, että homoseksuaalit näkevät syyn syyntä sielläkin missä sitä ei ole ja oli lisäksi sitä mieltä, että homot ja lesbot voivat esittää näkemyksiään muualla kuin lääkärikirjassa. Ja niin Weilin+Göös julkaisi artikkelin sellaisenaan vuonna 1996, jolloin sosiologi puolestaan käytti sitä lupauksensa mukaan saman vuoden lopussa ilmestyneessä väitöskirjassaan *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*.

Sosiologi yhdisti psykiatrin käyttämät käsitteet laajempaan yhteyteen, siihen, kuinka psykiatrian historiassa ja niin kansainvälisissä kuin suomalaisissakin julkaisuissa, homoseksuaalisuus on leimattu sairaudeksi juuri psykiatrin artikkelissaan kuvaamalla tavoilla. Väitöskirja kuvaa myös sekä psykoanalyttisen perinteen sisällä että sen ulkopuolella käytyä pitkää kamppailua homoseksuaalisuuden sairausleiman poistamiseksi, mikä sitten on toteutunutkin ainakin virallisten sairausluokitusten tasolla.

Niinpä sosiologi kirjoitti väitöskirjaansa:

Uudessa, vuonna 1996 ilmestyneessä Weilin+Göösillä *Suomalaisessa lääkärikeskuksessa* (Eerola 1996) homoseksuaalisuus määritellään vielä karkeammin termein, vaikka kirjoittajaa oli etukäteen muistutettu siitä, että homoseksuaalisuuden sairaudeksi luokittelu on poistettu. Hakuteoksessa Eerola (1996) määrittelee homoseksuaalisen rakkauden ”vihan välineeksi”. Eerola määrittelee homoseksuaalisuuden myös ”kohdehäiriöksi”, vaikka hänelle on etukäteen huomautettu kirjallisesti, että

homoseksuaalisuus on poistettu kaikkien kansainvälisten luokitusten seksuaalisten ”kohdehäiriöiden” joukosta. Tämän lisäksi hän leimaa homoseksuaalisuuden pahamaineisella psykoanalyttisella leimalla ”perversio”, jota tiettyjen koulukuntien psykoanalytikot ovat käyttäneet homoseksuaaleja vastaan vuosikymmeniä. (S. 16)

Väitöskirjan tultua julkisuuteen sosiologi sai puhelun psykiatrilta. Sosiologi koki, että psykiatri oli täysin tolaltaan siitä tavasta, jolla tutkija oli käyttänyt hänen tekstiään väitöskirjassaan. Vaikka sosiologi pysyi asiallisena ja rauhallisena, ei kiihtynyt soittaja ollut tynnyteltävissä.

Seuraavaksi sosiologi sai äimistyksekseen sai kuulla, että psykiatri oli tehnyt hänen väitöskirjastaan rikosilmoituksen. Rikospoliisin kuulusteluissa sosiologi sai vastatakseen kysymyksen, miksi hän haluaa tahallisesti ja jatketusti solvata psykiatria. Poliisitutkinnan aikana sosiologi sai tietää, että psykiatri olisi halunnut tehdä muutoksia Weilin+Göösille luovuttamaansa käsikirjoitukseen, joihin kustantaja ei kuitenkaan ollut suostunut.

Lopulta sosiologi sai asianomistajana kutsun oikeuteen vastaamaan solvaussyytöksiin. Sosiologi otti yhteyttä tunnettuun asianajajaan X.

Psykiatri avasi sosiologin painotuoreen väitöskirjan. Hän oli lukenut sanomalehdestä, että teoksessa kritisoidaan hänen kirjoittamaansa artikkelia *Seksuaaliset vähemmistöt* laajalle yleisölle suunnatussa teoksessa *Suomalainen lääkärikeskus*. Sosiologi oli aiemmin vaatinut kustantajalta, että psykiatri tekisi muutoksia artikkeliinsa. Psykiatri olikin muuttanut 16 sanaa, mutta syystä tai toisesta muutokset olivat jääneet kustantajalta tekemättä ja artikkeli oli ilmestynyt sosiologin lukemassa käsikirjoitusasussa.

Psykiatri luki sosiologin väitöskirjasta *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu* sivulta 16:

Uudessa, vuonna 1996 ilmestyneessä Weilin+Göösän *Suomalaisessa lääkärikeskuksessa* (Eerola 1996) homoseksuaalisuus määritellään vielä karkeammin termein, vaikka kirjoittajaa oli etukäteen muistutettu siitä, että homoseksuaalisuuden sairaudeksi luokittelu on poistettu. Hakuteoksessa Eerola (1996) määrittelee homoseksuaalisen rakkauden ”vihän välineeksi”. Eerola määrittelee homoseksuaalisuuden myös ”kohdehäiriöksi”, vaikka hänelle on etukäteen huomautettu kirjallisesti, että homoseksuaalisuus on poistettu kaikkien kansainvälisten luokitusten seksuaalisten ”kohdehäiriöiden” joukosta. Tämän lisäksi hän leimaa homoseksuaalisuuden pahamaineisella psy-

koanalyttisella leimalla ”perversio”, jota tiettyjen koulukuntien psykoanalytikot ovat käyttäneet homoseksuaaleja vastaan vuosikymmeniä.

Hieman eri tavoin muotoiltuna sosiologi palasi samaan asiaan myös sivuilla 21, 196, 236, 309-310 ja 321. Lisäksi sosiologi kirjoitti psykiatrista lainausmerkeissä ”asiantuntijana” sivulla 236.

Psykiatri suuttui. Ei hän ollut sitä mieltä, että homoseksuaalisuus oli sairaus, perversio, kohdehäiriö tai vihan väline! Hän oli itse suomentanut käytössä olevan psykiatrisen sairausluokituksen ICD-10:n ja hän tiesi kyllä ettei homoseksuaalisuutta enää luokiteltu sairaudeksi.

Hän oli kirjoittanut artikkelinsa loppupuolella mm.:

Lääketieteellisenä diagnoosina homoseksuaalisuus poistettiin Suomessa käytöstä vuonna 1981. Sen jälkeen käyttöön otettiin ”itseä häiritsevä homoseksuaalisuus”, joka uusimmassa, vuoden 1996 tautiluokituksessa on edelleen muutettu muotoon ”itseä häiritsevä sukupuoli suuntautuminen”. (—) Tehtyjen tutkimusten perusteella tiedetään, ettei useimmilla homoseksuaalisilla ihmisillä ole seksuaali- ja rakkauselämänsään sen enempää eikä vähempää ongelmia tai häiriöitä kuin heteroseksuaalisilla ihmisillä. Enemmistöä poikkeavaa seksuaalista suuntautumista ei pidetä enää psyykkisenä häiriönä, mutta sekä homo- että heteroseksuaalisen henkilön suuntautuminen omaan seksuaalisuuteensa tai myös toisen ihmisen seksuaalisuuteen saattaa olla häiriintynyt. (s. 401)

Psykiatri soitti sosiologille puhelun, jossa hän mielestään asialliseen sävyyn protestoi sosiologin vääristelevää tapaa viitata häneen ja hänen kirjoitukseensa, mutta vihainen sosiologi esiintyi jyrkkänä eikä antanut hänelle lainkaan suunvuoroa. Seuraavaksi hän soitti sosiologin ensimmäiselle vastaväittäjälle ja kertoi kuinka sosiologi häntä väitöskirjassaan kohtelee. Jonkin ajan kuluttua hän kuuli, että väitöskirja on hyväksytty hyvällä arvostuksella.

Psykiatri oli väitöskirjan ilmestyessä äitiyslomalla. Palattuun töihin lääkärikeskukseen ja omalle yksityisvastaanotolleen hän huomasi, ettei asiakkaita enää käynytäkään samaan tahtiin kuin ennen äitiyslomaa. Myös jotkut kollegat olivat oudostellen kyselleet hänen mielipiteitään. Psykiatri uskoi tämän johtuvan siitä, miten sosiologi oli kirjoittanut hänestä väitöskirjassaan.

Psykiatri otti yhteyden asianajajaan Y. Lakikirjaa tutkittaessa asialle löytyi nimi: kyse oli solvauksesta, toisesta henkilöstä louk-

kaamistarkoituksessa esitetty väite. Psykiatri teki sosiologista rikosilmoituksen. Ilmoituksen seikkailtua eri paikkakunnilla kihlakunnansyyttäjä nosti lopulta syytteen Tampereella, koska teos oli painettu siellä.

Psykiatrista tuli nyt kantaja ja sosiologista vastaaja. Syyttäjä sekä kantajan ja vastaajan asianajajat perehtyivät juttuun. He lukivat lakikirjaa, kysymyksen tulevia ennakkopäätöksiä solvauksesta, tiedettä ja tutkijoita koskevista oikeuskiistoista sekä harkitsivat, millaisen näytön varaan todistelunsa rakentaisivat ja keitä kutsuisivat oikeuteen todistajiksi ja keiltä pyytäisivät kantaansa tukevia lausuntoja.

OIKEUS ISTUU JA TUOMITSEE

Tampereen käräjäoikeus pyhäinpäivän aattona klo 10. Oikeus – puheenjohtaja sekä lisäjäsen, molemmat käräjätuomareita, kolme lautamiestä ja sihteeri – kokoontuivat. Paikalle saapui myös pieni joukko toimittajia ja muuta yleisöä. Oikeudenkäynti aloitettiin, ja syyttäjä esitti syytteen solvauksesta ja kantaja vaati siitä tuomiota. Lisäksi kantaja vaati korvauksia ansionmenetyksestä, asianosaiskuluista, henkisistä kärsimyksistä ja oikeudenkäyntikuluista. Vastaaja kiisti syytteen perusteettomana, aiheettomana ja toteen näyttämättömänä ja pyysi sitä hylättäväksi. Lisäksi vastaaja anoi maksutonta oikeudenkäyntiä tai kulujen korvaamista valtion varoista. Sosiologin teoksen kustantaja pyysi, että syyttäjän menettämiskaava hylätään perusteettomana ja aiheettomana, ja että valtio veloitetaan korvaamaan kustantajan oikeudenkäyntikulut. Lopuksi vastaajan asianajaja X vaati palkkiota ja kulukorvauksia valtion varoista.

Seuraavaksi syyttäjä esitteli vaatimustensa perusteet: vastaaja on syyllystynyt solvaukseen siteeraamalla kantajaa. Kantaja yhtyi syyttäjän näkemyksiin. Tähän vastaajan asianajaja X vastasi pitkällä puheella, jossa hän perusteli syytteen hylkäämistä vetoamalla sananvapauden perustavanlaatuisena ihmisoikeutena, oikeudenkäynnin saamaan laajaan kansainväliseen huomioon ja sen korostukseen, kuinka kritiikki on tieteen edistymiselle välttämätöntä ja kuinka julkisuuden henkilöiden – myös tutkijoiden – velvollisuuteen kestää ankaraakin arvostelua.

Päivän mittaan oikeudessa esitettiin laajaa näyttöä syytteen puolesta ja vastaan lukemalla valittuja kohtia sekä vastaajan väitöskirjasta että kantajan artikkelista. Esiteltiin vastaväittäjien kirjoittamaa lausuntoa väitöskirjasta, asiantuntijoiden oikeudelle laatimia lausuntoja ja referoitiin kyseeseen tulevia ennakkotapauksia. Vastaaja oli pyytänyt lausuntoja teoreettisen filosofian professorilta ja kielen-tutkija-tohtorilta. Yhdysvalloista oli hankittu asiantuntijalausuntoja seksuaalisuuden tutki-

joilta tausta-aineistoksi oikeuden käyttöön.

Iltapäivällä päästiin todistajien ja asiantuntijan kuulemiseen. Kutsun todistajiksi olivat saaneet kantajan puolelta ensimmäinen vastaväittäjä, sosiologian emerita-professori, ja vastaajan puolelta toinen vastaväittäjä, käytännöllisen filosofian dosentti. Vastaaja oli kutsunut asiantuntijaksi myös psykiatrian erikoislääkäriin. Klo 18 tuomari vihdoinkin tote- si istunnon päättäneeksi.

Oikeuden päätös annettiin kirjallisena kansliapäätöksensä perjantaina 17.12.1999. Päätöksen johtopäätösten loppuksi todetaan seuraavaa:

(Vastaajan) ei ole katsottava väitöskirjassaan esittäneen (kantajan) artikkelista tai (kantajasta) terävämpää ja ankarampaa kritiikkiä kuin tieteessä on pidettävä sallittuna tai (vastaajan) tarkoittaneen solvausrikkoksen tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla tahallaan loukanneen (kantajaa) tai (kantajan) kunniaa tutkijana.

Syyte on hylättävä.

MITEN OIKEUDESSA PUHUTTIIN TIETEESTÄ

Kantaja halusi oikeudenkäynnillä itselleen henkilökohtaista oikeutta. Vastaajan puolustus kiinnitti keskustelun kuitenkin laajempiin kysymyksiin tieteen tekemisen tavoista.

Tiivistämme keskustelun aiheet kysymyksiksi loukkaantumisesta, asiantuntijuudesta ja tieteellisestä kirjoitustyylistä. Nämä teemat tarjosivat oikeudessa myös tilaisuuksia nostaa esiin sellaisia kysymyksiä kuin tieteen itse itsensä korjaavuuden periaate sekä tieteen ja oikeuden sekä ja tieteen ja yhteiskunnan väliset suhteet.

LOUKKAAMINEN JA LOUKKAANTUMINEN

Koska syyte koski solvausta, todistajilta ja asiantuntija-psykiatrilta kysyttiin yhtäältä, olisivatko myös he tunteneet itsensä loukatuksi kantajan asemassa ja toisaalta, kuinka he hänen sijassaan olisivat toimineet.⁴

Ensimmäisen todistajan (vastaväittäjän) mukaan tieteessä joutuu aina kritiikin kohteeksi. Tällöin tutkija voi puolustautua aiheetonta kritiikkiä vastaan tieteellisillä foorumeilla, ja hän voi seuraavassa julkaisussaan osoittaa menneensä eteenpäin. Hän kertoi itse suhtautuvansa saamaansa kritiikkiin piristyneenä.

Myös toinen todistaja (häntäkin vastaväittäjä) oli sitä mieltä, että keskustelu asiantuntijuudesta kuuluu tieteeseen, ja että tieteen tekemiseen liittyvään kritiikkiin vastataan tieteessä. Tieteellisillä foorumeilla on esitetty hänen mukaansa huomattavasti voimakkaampia väitteitä kuin mitä kantaja on teh-

nyt. Hänen mukaansa normaalit solvauksen kriteerit eivät päde tieteessä, koska tiede on koko ajan pelkkää solvausta. Asianajaja X:n mukaan kärkevä kannanotto on siis tieteen elinehto.

Asiantuntijana kuultu psykiatrian erikoislääkäri puolestaan ymmärsi, ettei käytännön potilastyötä tekevän henkilön nimen mainitseminen negatiivisessa yhteydessä julkisuudessa vahvasta henkilön nauttimaa luottamusta. Jos hän itse joutuisi vastaavaan tilanteeseen, hän arvioisi ensin omia näkökulmiaan ja pyrki sitten tuomaan ne keskusteluun.

Tuomioistuimien sai aiheen päätellä, että koska vastaväittäjänä toimineet todistajat eivät olisi loukkaantuneet vastaavasta itseensä kohdistuvasta tieteellisestä kritiikistä ja sen saamasta julkisuudesta, ei kantajankaan tulisi objektiivisesti ajatellen tuntea itseään loukatuksi.

TIETEELLINEN ASiantuntijuus, sanan varsinaisessa merkityksessä

Syyttäjä aloitti keskustelun väitöskirjassa käytetystä tyylistä. Hän huomautti, että väitöskirjan kaltaisen tieteellisen tekstin kirjoittajan voi olettaa olevan sivistynyt henkilö, joka ymmärtää kirjoitetun tekstin vivahteita ja hallitsee niiden käyttöä. Hänen pitäisi myös tietää, että tieteellisen tekstin tyylilajin täytyy olla asiallinen, eikä ivallinen tyyli näin ollen voi kuulua asiaan. Asiallinen intressi ei esimerkiksi vaadi asiantuntijan asettamista lainausmerkkeihin.

Kantajan asianajaja piti kohtuuttomana sitä, että kantajan arvostelukyky on joutunut julkisesti kritiikin kohteeksi, mikä on ollut kiusallista, aiheuttanut henkistä kärsimystä ja vaikuttanut ansiotuloihin. Samoin oli kantajan mukaan loukkaava se, että vastaaja antaa ymmärtää, että kantaja ei psykiatrina sitoutuisi kansainväliseen tautiluokitukseen. Kantajan pätevyys psykiatrina, psykoterapeuttina ja alan tutkijana oli asetettu kyseenalaiseksi.

Vastaajan asianajaja painotti, että tieteen harjoittajat ovat velvollisia sietämään ankaraa, kärkevä ja erittäin voimakasta kritiikkiä, silloinkin kun se tuntuu epäoikeudenmukaiselta. Mitä taas väitöskirjassa käytettyyn tyyliin tulee, vastaajan hankkimat asiantuntijat A ja B lausuivat molemmat, että asiantuntijasanalla sijoittaminen lainausmerkkeihin on hyväksyttävä tyylikeino, eikä se ole tieteellisessä keskustelussa myöskään epätavallinen.

Puolustus huomautti lisäksi, että ”asiantuntijaa” on käytetty väitöskirjassa tarkoituksettisesti, koska vastaaja ei todellakaan pidä kantajaa asiantuntijana homoseksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä, sillä on ilmeistä, että juuri se tieto, jota suomalaisessa psykiatrian koulutuksessa ja kantajan siteeraamisessa oppikirjoissa on annettu, on tieteellisessä

mielessä vanhentunutta.

Vastaaja kertoi väitöskirjaa tehdessään olleensa yhteistyössä sellaisten ulkomaalaisten tutkijoiden kanssa, jotka edustavat huippu-tutkimusta homoseksuaalisuuden sairausleiman kohdalla ja luovat uutta teoriaa. Vastaaja toimitti oikeudelle tutustumista varten pinon kantajan artikkelia kriittisesti arvioivia lausuntoja neljältä yhdysvaltalaiselta psykiatrian, psykoanalyysin ja seksuaalisuustutkimuksen asiantuntijalta. Saadakseen tuekseen asiantuntijalausuntoja näiltä ulkomailta tutkijoilta vastaaja oli käännäntänyt englanniksi oikeudenkäyntiä varten kantajan artikkelin alkupuolen, jossa tämä kuvaa psykoanalyttista näkemystä. Kantajan puolelta kysyttiin, miksi asiantuntijat eivät olleet saaneet myös artikkelin loppupuolta, jossa vastaaja yksiselitteisesti toteaa, ettei homoseksuaalisuus ole sairaus.

Lisäksi kantajan pyytämä asiantuntija C, psykiatrian erikoislääkäri, antoi oikeudessa suullisen lausunnon. Siinä hän kertoi, että psykoanalyysin piirissä on lukuisia erilaisia koulukuntia. Hänen mukaansa ei siis kantajan tavoin voida sanoa, että ”psykoanalyysi on tätä mieltä”. Suomessa on vallinnut pienen maan sulkeutunut ilmapiiri, eikä psykiatri ole seurannut kansainvälisiä tuulia. Psykiatrian opetusjärjestelmä on ollut vahvasti auktoriteettinen, ja professorien arvosta on ollut kiistaton. Asiantuntija C ilmoitti lukeneensa kantajan artikkelin. Se lainaa vanhaa suomalaisten psykiatrien tekemää oppikirjaa, mutta siinä on myös tuoreempaa tietoa homoseksuaalisuudesta. Artikkelissa on hänen mukaansa sekä hyvää että vanhentunutta tietoa.

Vastaajan puoli korosti, että lausunnonantajat olivat kansainvälisesti arvostettuja tutkijoita ja asiantuntijoita sekä viittasi näiden asemaan tieteellisissä yhdistyksissä, kansainvälisissä organisaatioissa ja arvostettujen julkaisujen kirjoittajina. Eräissä lausunnoissa asiantuntijuuden kriteeriksi mainittiin, että asiantuntijalla tulee olla viidestä kymmeneen vertaisarvioinnin läpikäynyttä, empiiristä tietoa sisältävää kansallisesti ja kansainvälisesti julkaistua artikkelia kyseiseltä alalta, tässä tapauksessa siis homoseksuaalisuudesta. Vastaajan asianajaja päätteli, että koska kantajalla ei ollut tällaisia julkaisuja esittää, ei kantajaa voida pitää tällä alalla asiantuntijana sanan varsinaisessa merkityksessä.

Tuomioistuimien lausui päätöksessään, että ”todistelusta on tullut esiin, että lainausmerkien käyttö tieteellisessä keskustelussa ei ole epätavallista ja se on tieteessä täysin hyväksyttävä tyylikeikka”. Tuomiolauselmassa todetaan edelleen, että ”(kantaja) on ilmoittanut olevansa psykiatrisen alan asiantuntija kertomatta kuitenkaan mitään julkaisutoiminnastaan. (—) (Kantaja) on myöntänyt, että homoseksuaalisuuden alalta hänellä ei ole julkaisuja.”

Syyttäjän mukaan väitöskirjan tekijän täytyy hallita tieteellisen kirjoittamisen tyyli myös siinä, että osaa siteerata oikein. Kantajan mukaan on hyväksyttävää, että arvostelu kuuluu tieteeseen, mutta tieteellisen arvostelun on oltava asiallista ja sen on kohdistuttava teokseen, eikä se saa olla henkilöön menevää. Näin ei kantajan mukaan kuitenkaan toimittu väitöskirjan sivulla 16.:

Hakuteoksessa [kantaja] (1996) määrittelee homoseksuaalisen rakkauden (—). [kantaja] määrittelee homoseksuaalisuuden myös (—), vaikka hänelle etukäteen huomautettiin kirjallisesti, että(—).(s. 16).

Teoreettisen filosofian professorin, vastaajan hankkiman asiantuntija A:n lausunnon mukaan tieteeseen kuuluu oleellisesti sen itseään korjaava luonne. Tämä puolestaan edellyttää tieteellisen toiminnan julkisuutta ja kriittisyyttä. Tieteellisen työn tekijä asettaa itsensä näin aina alttiiksi terävällekin julkiselle kritiikille. Vastaajan asianajaja painotti, että kompromissit eivät ole tieteessä mahdollisia, vaan tieteen olemus on se, että mielipiteet soivat.

Vastaajan puoli korosti, että vastaajan tieteellisten paradigmojen murrosta kuvaavaa väitöskirjaa tulee tarkastella 351 sivun kokonaisuutena, eikä irrottaa viittauksia kantajan artikkeleihin siitä, mitä teoksen kokonaisuudella on haluttu sanoa homoseksuaalisuuden sairausleimasta. Vastaaja korosti, ettei hän viittaamalla kantajan artikkeleihin tavanomaisella sisäviitteellä tarkoittanut lainkaan kantajaa henkilökohtaisesti vaan yksinomaan tekstikorpusta.

Vastaväittäjät olivat kirjanneet laun-
toonsa:

Teoksen tieteellisyttä ja sen sanoman perille menoa haittaa sen hyökkävyys ja lainausten tarkoitushakuinen valikointi, joskus irrallaan siitä yhteydestä, missä ne on esitetty. (—)

Teoksessa on joitakin selviä epätarkkuuksia lähdeviitteiden käytössä ja lainauksissa (—) Esim. suomalaisen eheytsliikkeen ja Lääkärikeskus-kirjan kritikointi on paikka paikoin ylitseampuvaa eikä kuulu tieteelliseen esitystapaan.

Kantajan tuekseen pyytämä ensimmäinen todistaja vastasi kysymykseen vastaväittäjien lausunnosta, että väitöskirjasta annettavissa lausunnoissa on tapana esittää myös kritiikkiä. Lausunnossa hän esitti kritiikkiä vastaajan tyylistä, koska olisi itse kirjoittanut laimeammin. Väitöskirjassa esitetty viittaus-tapa artikkeleihin on todistajan mukaan asialli-

nen silloin, kun alkuperäisessä tekstissä esitetty käsitys vastaa viittausta, vaikka viittauksen muotoilussa olisikin kyseessä väittelijän oma tarkoitushakuinen tulkinta. Ensimmäinen todistaja muistutti, että totuus on suhteellinen, mutta valehtelu ei kuitenkaan ole hyväksyttävää. Itse kantajan artikkelin hän kertoi lukeneensa ensimmäisen kerran junassa matkalla oikeuden istuntoon.

Toisen todistajan mukaan kantajan ja vastaajan näkemykset poikkeavat toisistaan siinä, mikä on psykoanalyysin tilanne ja mikä on relevanttia tietoa suhteessa psykoanalytisiin käsityksiin homoseksuaalisuudesta. Väitöskirjoissa on tavallista valita, mitä siteerataan ja siten korostaa oman näkemyksen paremmuutta. Kantajan artikkelia olisi sosiologin väitöskirjassa voitu käsitellä tehtyä kokonaisvaltaisemmin. Vaikka vastaajan tapaa käyttää kantajan artikkeleita ei anna artikkelista kattavaa kuvaa, käytetty tapa on kuitenkin väitöskirjan kysymyksenasettelu huomioonottaen perusteltu ja riittävä.⁵

Lisäksi toiselta todistajalta pyydettiin selvennystä siihen, mitä hän oli allekirjoittamassaan väitöskirjan lausunnossa tarkoittanut kritisoidessaan kantajan tieteellistä esitystapaa. Todistaja sanoi, että hän kritisoi sillä kantajan tapaa jakaa aineistolähteensä ystäviin ja vihollisiin. Kritiikki lasi kuitenkin lähinnä tyyliä, sillä molempien vastaväittäjien mielestä työ oli sisällöllisesti hyvä.

Ensimmäinen todistaja vastasi kysyttäessä kuitenkin myös, että lausunnossa vastaväittäjien esittämä kritiikki saattoi liittyä paitsi kantajan väitöskirjan tyyliin ja sisältöön sinänsä, myös siihen, että kantaja oli hänelle soittanut ennen väitöstilaisuutta. Toinen todistaja puolestaan totesi lausunnosta, että ensimmäinen vastaväittäjä oli halunnut rauhoittaa sillä ihmisiä.

Päätöksessään myös tuomioistuin vertaa kantajan artikkeleita vastaajan väitöskirjan tekstiin ja toteaa:

(—) käytetyt lainaukset eivät ole suoria eivätkä anna oikeaa ja riittävää kuvaa artikkelista. Artikkelissaan (kantaja) ei esitä homoseksuaalisuudesta omia mielipiteitään vaan yhden psykoanalyttisen koulukunnan näkemyksen tai teorian (—).

Sekä edelleen:

(Kantajan) kirjoitus on sisältänyt osin vanhentunutta tietoa. (Vastaajan) kritiikin päämotiivina voidaan katsoa olleen tieteellinen.

Näin ollen tuomioistuin päätteli, että kunnianloukkaussäännöt sallivat sellaisen tieteellisen kritiikin käytön, joka on kritiikin kohdetta halventavaa. Näin kuitenkin vain sillä edellytyksellä, että kritiikin tarkoituksena ei ole loukata tutkijan kunniaa.

Oikeudenkäynnin aikana vastaajan asianajaja kyseenalaisti useampaan kertaan sen, että tieteellisiä kiistoja ylipäänsä voitaisiin käsitellä oikeudessa. Vastaajan mukaan tieteen ja kulttuurin tehtävä on harjoittaa kritiikkiä. Syyttäjä puolestaan esitti, ettei ole lainkaan selvää, kuuluuko tiede taiteen, kulttuurin ja politiikan tapaan sellaisen yhteiskunnallisen keskustelun ydinalueeseen, joiden harjoittajilta voidaan vaatia tavanomaista ankaramman arvostelun sietämistä.

Vastaajan asianajajan mukaan sanavapauden salliminen on korostetun tärkeää tieteessä ja siihen voi kajota vain jos se on välttämätöntä demokraattiselle yhteiskunnalle. Syyttäjän nostama kanne ei kuulu länsimaiseen sivistysperinteeseen. Kantajan mukaan sanavapaus ei ole rajoittamaton perusoikeus; kunnia on samoin perusoikeus, jota on voitava suojata toista oikeutta rajoittamalla.

Oleellinen oikeudellinen kysymys on vastaajan asianajajan mukaan, onko loukkauksen uhrilla ollut keinoja hakea itselleen oikeutta julkisessa keskustelussa. Tässä tapauksessa kantajalla olisi ollut eikä hänen olisi pitänyt huutaa poliisia apuun. Asianajaja paheksui syyttäjää siitä, että Suomen valtio kytketään syyttäjän toiminnan välityksellä kyseenalaiseen prosessiin.

Istunnon loppupuolella syyttäjä kysyi todistajilta, oliko sosiologin väitöskirja tarkastettu rikosoikeudellisesti ennen julkaisemista. Ensimmäinen todistaja hölmistyi kysymyksestä täysin. Toinen todistaja puolestaan vastasi, että se olisi turhaa, sillä tieteen ja oikeuden normit ovat erilaiset. Kuullessaan kysymyksen vastaajan asianajaja puolestaan rai-vostui, että näin tieteen harjoittaminen tehtäisiin mahdolltomaksi.

LOPPU HYVIN, KAIKKI HUONOSTI?

Rikosoikeudellinen prosessi sosiologia vastaan päättyi helpotukseemme hyvin. Mutta voittiko loppujen lopuksi kukaan? Kantaja tunsi itsensä varmaankin moninkertaisesti loukatuksi, kun asiaa puitiin, ja yhä puidaan, julkisuudessa. Kun toiset siirsivät keskustelun henkilökohtaisesta asiasta suureksi sananvapaus- ja tiedekysymykseksi, kantajan asia alkoi vaikuttaa typerältä. Vastaajan puolestaan voi uskoa pitäneen oikeusprosessia henkilökohtaisesti raskaana. Vastaväittäjät puolestaan tuntuivat olevan väärässä paikassa ja hyvin kiusaantuneita. Ja lopulta myös me tämän jutun kirjoittajina saatoimme kaikki osapuolet hetkittäin outoon valoon.

Lohdutukseemme – ja kaikkien väitöskirjan tekijöiden lohdutukseksi – oikeus päätteli, että hyväksyty väitöskirja on tiedettä ja siinä käyty keskustelu tai väittely on tieteellistä. Sen arviointi kuuluu siis ennem-

minkin tiedeinstituutioiden sisälle kuin oikeussaleihin. Mutta tähän tulokseen päätymiseksi tiede oli tuotava oikeuteen. Ja tuo uusi konteksti haastoi raadollisella tavalla käsityksiämme tieteestä.

Päivä oikeudessa rakensi voimakkaasti kuvaa tieteestä toimintana, jossa sankarilliset tutkijat tavan takaa kritisoivat ankarasti toisiinsa, jos nyt eivät vallan solvaa, ja lopputuloksena paradigmat murtuvat ja tiede edistyy. Erityisesti vastaajan asianajaja korosti retorikkallaan tällaista tieteen miehistä (sanankaisesti tiedemiesten) sankaruutta, jonka huipulla kansainväliset alan gurut määrittelevät asiantuntijuutta ja sen mukana hierarkista arvovaltaa ja (puhe)oikeutta myös tieteen sisäisessä keskustelussa ja sen omilla foorumeilla. Olisikohan kantajalla sielläkään ollut mahdollisuuksia puolustaa itseään väitellyttä vastaajaa vastaan?

Toisaalta päivä oikeudessa muistutti myös ihanteiden kanssa rintarinnan elävästä arkipäivästä. Todistajat olivat vastaajan vastaväittäjinä toimiessaan kirjanneet lausuntoonsa kommentteja, jolla he halusivat rauhoittaa väitöskirjassa esitetystä kriittistä hermostuneita henkilöitä. Oikeudessa vastaväittäjät joutuivat väitöstilaisuudesta poikkeavaan julkiseen tilanteeseen, jossa kyseessä ei ollut enää vain yhdestä väittelijästä, vaan tieteen tekijöistä yleensä. Heidän työskentelyedellytystensä turvaamiseksi todistajat joutuivat lausunnostaan poiketen pitämään normaalin tieteellisen keskustelun piiriin kuuluvina sellaisiakin vastaajan väitöskirjan piirteitä, joita he eivät pitäneet hyvinä. Sellaisista asioista kuin asiallinen kriittisyys ja asianmukainen lainaaminen, jotka mielestämme ovat keskeisiä tieteen itseään korjaavuutta ja autonomiaa luonnehtivia seikkoja, oli oikeudessa tehtävä ”pelkkiä” makuasioita ja tyyliseikkoja.

On tietysti – asiantuntijoiden ja oikeuden päätöksen tapaan – kaunista lausua, että tieteessä eivät taistele henkilöt, vaan asiat. Kuitenkin sekä kantaja että vastaaja tuntevat itsensä syvästi loukatuksi, paitsi henkilökohtaisesti, myös toisten loukattujen puolesta. Kantaja puolusti oikeudessa ammattikuntaansa ja tieteellistä kotiaan, vastaaja homoseksuaalien oikeuksia.

Sekä kantaja että vastaaja välttivät – hyvästä syystä – oikeudenkäynnin määrittelyä homo-oikeudenkäynniksi. Tämä on kuitenkin mahdollista vain niin kauan, kuin sosiologin väitöskirjaa ja psykiatrin ammattia tarkastellaan hyvin rajatussa kontekstissa. Sosiologin väitöskirja pohti koko 351 sivun painollaan sitä, kuinka homoseksuaalit on tieteen nimissä määriteltävä milloin moraalioikeudellisesti väärintekijöiksi, milloin rikosoikeudellisesti lainrikkokijiksi, milloin lääketieteellisesti sairaiksi. Hänen kritiikkinsä siis kohdistuu paitsi siihen, miten homoista ja lesboista kirjoitetaan, myös siihen, mitä heil-

le käytännössä tehdään. Jos homoseksuaalisuus on rikos, siitä pitää rangaista. Jos se on sairaus, sitä pitää hoitaa. Jos homoseksuaalisuus on perversio, tulee yhdyntäkeskeistä, väkintuneelle parisuhteelle perustuvaa heteroseksia tukea terveempänä, parempana ja moraalisesti oikeampana seksinä, jne. Yksikään tuomari, lääkäri tai tutkija ei ole sivullinen oman ammattikuntansa historiassa.

Jos siis kertomuksemme psykiatri on sitä mieltä, että homoseksuaalisuus ei ole sairaus, seksuaalinen kohdehäiriö tai perversio, siitä seuraa, että hänen pitää ilmaista kantansa paitsi toteamalla tämä, myös luomalla tietoisempi suhde omaan tieteenalaansa ja ammatilliseen kulttuuriinsa. Nojatessaan uskollisesti toisten asiantuntijoiden ja oppikirjojen teksteihin psykiatri tuli väittäneeksi asioita, joita hän ei ole valmis allekirjoittamaan. Psykiatrin argumentaatiosta puuttuu kriittinen itsereflektio.

Mutta myös sosiologin väitöskirjasta puuttuu jotakin, kun hän ei kyennyt näkemään psykiatrin artikkelia aidosti ristiriitaisena ja ambivalenttina tekstinä, jossa psykiatri ei sen paremmin suoraan leimaa ja määrittele homoseksuaalisuutta sairaudeksi kuin myöskään kritisoi tätä kantaa ja sanoudu siitä selkeästi irti. Tällaisenaan artikkeli on myös dokumentti siitä murroksesta psykiatriassa, jota sosiologi väitöskirjassaan kuvaa, ei ainoastaan jäänne jostakin vanhasta ja aikansa eläneestä.

Molemmat päähenkilömme tuntuvat luottavan tieteen itse itseään korjaavuuden periaatteeseen. Sosiologi tuntuu uskovan, että kun jokin asia on kerran todettu vanhentuneeksi, se voi ja sen tulee lakata olemasta. Psykiatri puolestaan tuntuu luottavan, että tieteenalan kehitys on tasaista ja sitä voidaan seurata vetoamalla vallitsevaan opetukseen ja käytössä oleviin oppikirjoihin. Se, mihin molemmat tuntuvat uskovan, on käsitys tiedon suhteellisesta yksinäisyydestä ja se, että oikea tieto johtaa aina edistykseen ja aiempaa parempaan. Molemmat vetosivat oikeudessa tieteenalansa auktoriteetteihin. Heidän näkemyksensä erosivat kuitenkin yhdessä ratkaisevassa seikassa. Psykiatri tuntui uskovan tutkimukseen asiallisena hankkeena, jossa tieteen suhde yhteiskuntaan on etäinen. Sosiologi puolestaan puolusti tiedettä ennen muuta kulttuuri- ja yhteiskuntakritiikkinä.

Päivä oikeudessa osoitti, ettei tieteessä ole kyse sen paremmin yksinäisyydestä kuin vääjäämättömästä korjautumisesta. Päinvastoin kyse on kamppailusta, jossa vahvemman argumentti voittaa, ainakin oikeudessa. Koska tiede ei kuitenkaan voi korjaantua oikeudessa, vaan pikemminkin haavoittua, olisi tärkeää, että keskustelua tieteen sisäisestä kriittisestä itseään korjaavuudesta ja siinä käytettävistä suotavista keinoista käytäisiin vilkkaasti tieteen omilla foorumeilla.

Olemme päätyneet erään oikeudenkäynnin

kulun kertomuksesta tieteelliseen keskusteluun ja omien kantojemme pohdintaan. Se, mitä oikeudessa hävitettiin, oli juuri tämä tieteellinen keskustelu, jota ei koskaan käyty. Lopulta tässä käymättömässä tieteellisessä keskustelussa on mielestämme kysymys erilaisten tiedenäkemysten törmäämisestä, jossa tyylliseikat näyttelevät yhtä keskeistä roolia kuin keskustelun asiasisällötkin.

VIITTEET

1. Artikkelin käsittelee Tampereen käräjäoikeudessa joulukuussa 1999 pidetty solvausoikeudenkäyntiä, jossa puheenjohtajana toimi käräjätuomari Mirja-Leena Mäkinen, lisäjäsenenä käräjätuomari Kimmo Valkiala, lautamiehenä Anja Minkkinen, Sauli Mäkelä ja Juhani Niemi. Syyttäjänä oli kihlakunnansyyttäjä Leena Koi-vuniemi, kantajana psykiatri Kaija Eerola ja hänen asianajajanaan Ulla-Maija Moisio. Vastaajana oli sosiologi Olli Ståhlström sekä Yliopistokustannus University Press Finland Ltd., asianajajanaan Matti Wuori. Kantajan todistajina kuultiin sosiologian emerita-professoria Elna Haavio-Mannilaa, vastaajan todistajina käytännöllisen filosofian dosenttia Tuija Pulkista ja erikoislääkäriä, dosentti Martti Heikkistä. Vastaajan pyynnöstä asiantuntijalausuntoja olivat oikeuteen toimittaneet Helsingin yliopiston vararehtori, professori Ilkka Niiniluoto ja filosofian tohtori Tapani Salminen. Koska osapuolten henkilöllisyydellä ei ole artikkelimme teemojen kannalta olennaista merkitystä, käytämme itse tekstissä nimien sijasta asianosaisen roolia kuvaavia määreitä.
Artikkelin tiedot perustuvat Tampereen käräjäoikeuden 44. osaston lainvoimaiseen tuomioon no 10260, dno R 99/2368, joka on päivätty 17.12.1999; Olli Ståhlströmin 5.12.1999 lähettämään sähköpostiviestiin ”Homoseksuaalisuutta koskeva väitöskirja voi joutua roviolle” listalle <keskustelu@seta.fi>; Tuula Juvosen oikeudenkäynnin aikana tekemiin muistiinpanoihin sekä Juvosen ja Jaana Vuoren muistikuviin oikeudenkäynnistä. Lähteenä on myös käytetty Ståhlströmin väitöskirjaa *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu* (Gaudeamus 1997) ja Kaija Eerolan artikkelia ”Seksuaaliset vähemmistöt” teoksessa *Suomalainen lääkärikeskus*, osa 2 (Weilin+Göös 1996, s. 395–401).
2. Ks. tästä tapauksesta Tuula Juvonen, Mitäs nyt suuhun pannaan. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 4/1999, s. 49–53.
3. Merkintä '(—)' osoittaa, että lainatusta tekstistä on poistettu jotakin. Lukijan arvailtavaksi jää, kuinka tarkasti ja oikein olemme referoineet lähteitämme ja kuinka paljon kyse on omista tulkinnoistamme.
4. Solvauksen kriteerien täytymiseksi ei riitä, että ihminen itse tuntee tulleensa loukatuksi. Solvauksen toteutumista tulee arvioida sen mukaan, tuntuivatko myös muut samassa sosiaalisessa ja sivistyksellisessä asemassa olevat henkilöt itsensä teon kautta loukatuiksi.
5. Toisin kuin tuomioistuimen johtopäätöksissä todettiin, todistajat eivät mielestämme esittäneet, että myös ”jonkun väärinkin siteeraaminen (—) mahtuu tieteen piiriin.” Vrt. Niiniluoto, Ilkka: Oikeus salli kärkevän kritiikin. *Yliopisto* 1/2000, s. 29.